विधवासामी विक्रुष्टेनाभिधावकः। अकारणेन विक्रोष्टा चाण्डालश्चोत्तमान् स्पृशन्। शूद्रमवलिप्तानाञ्च दैवे पित्र्ये च भोजकः। अयुक्तं अपथं ब्रुवन् अयोग्यो योग्यकर्मकृत्। हवनुद्रपन्नुनाञ्च पुंस्त्वस्य प्रतिघातकृत्। साधारणस्त्रीपत्यापी दासीगर्भविनाशकृत्। पितृपुत्रकलत्रभ्रातृभार्यात्वाचार्यशिष्यकाः। एषामपतितान्योन्यत्यागी च यतदण्डभाक्" इति। "अज्ञानकर्मकृते साहसिके पित्रादिवान्धवाः। प्रदद्युः राजपुरुषैः सामादिभिरुपक्रमैः। वित्तेयोऽसाधुसंसर्गाच्छिष्टैर्हीनेन वा नरैः। एवोदिता घातकानान्तस्करायाञ्च भावना। गृहीतः शङ्कया यस्तु न तत्कार्यं प्रपद्यते। शपथेनावबोद्धव्यः सर्वत्रादेयं विधिः" इति। चिह्नं रक्तलेपादि हाठोद्धृतस्य धनादिकम्। घातानन्तरकर्त्तव्यमाह व्यासः "घातां तु घातकं यस्य गृहीत्वा यथान्यायम्। कन्याश्चिन्नवधोपायैर्हन्यात्तत्करैर्नृपः" इति। बृहस्पतिः "प्रकाशघातका ये तु तथा चोपांशुघातकाः। घातयेत् यथान्यायं कृत्वा कल्प्या विधिर्वधैः" इति। ब्रह्मक्षत्रियादिविषयमेतत्। यत आह बौधायनः "क्षत्रियादीनां ब्राह्मणस्य वधे वधः सर्वस्वहरणञ्च तेषामेव तुल्यापकृष्टवधे यथावलमतुरूपं दण्डञ्च कल्पयेदिति" तेषां क्षत्रियादीनान्तुल्यापकृष्टवधे सजातीयहीनजातीयवधे दण्डं शारीरदण्डम्। एकघातार्थप्रवृत्तानां बहूनान्दोषानुरूपं दण्डमाह कात्यायनः "एकस्मिन्बहवो हन्युः संरब्धाः पुरुषान्तराः। मर्मघाती तु तत्तेषां स घातक इति स्मृतः"। यो मर्मघातकः स एव वधापराधदण्डभागित्यर्थः। स एव "आरम्भकृतसङ्घाद्दोषभाक्कारकस्तु देशकः। आश्रयः शास्त्रदाता च भक्तदायी विकर्मिणाम्। युद्धोपदेशकश्चैव तद्विनाशप्रवर्त्तकः। एवेत्यादार्थयुक्तश्च दोषवत्तानुमोदकः। अनिषेद्धा क्षमो यः स्यात् सर्वे ते कार्यकारिणः। यथाशक्त्यनुरूपन्तु दण्डमेषां प्रकल्पयेत्" इति। बृहस्पतिरपि "एकस्य बहवो यत्र प्रहरन्ति रुषान्विताः। मर्मप्रहारको यस्तु घातकः स उदाहृतः। मर्मघाती तु यस्तेषां यथोक्तं प्रापयेद्दमम्। आरम्भकृतसङ्घाश्च दोषभागी तदर्द्धतः। अतस्त्वाल्पमहत्त्वञ्च मर्मस्थानञ्च यत्नतः। सामर्थ्यसाधुवन्धञ्च ज्ञात्वा चिह्नैः प्रसाधयेत्" इति। विषयविशेषे मनुभाष्यकर्त्तुर्दण्डाभावं दोषाभावप्रदर्शनमाह मनुः "यस्तं द्विजातिभिर्मोह्यं धर्मो यत्रोपरुध्यते। द्विजातीनाञ्च वर्णानां विप्लवे कालकारिते। आत्मनश्च परित्राणे दक्षिणानाञ्च सङ्गरे। स्त्रीविप्राभ्युपपत्तौ च घ्नन् धर्मेण न दुष्यति" इति। यत्र देशे काले च धर्मसेटाकादिरूपोभेदनच्छेदनादिनाऽपरुध्यते तथा शूद्रेतरवर्णसङ्करे परदाराक्रमणादिरूपे राजाभावकालकारिते। तथात्मनः परतः प्राणसंशये। तथा दक्षिणानां सङ्गरे गोब्राह्मणनिमित्ते युद्धे। तथा स्त्रीविप्राभ्युपपत्तौ दुर्वृत्तहिंसानिवारणे। धर्मोद्वेतोर्घ्नन् न दुष्यति यतः। अतस्तत्र द्विजातिभिः क्षत्रधर्मोभयपरहितैरपि धर्मैः शस्त्रं ग्राह्यमित्यन्वयः। अत्र द्विजातिग्रहणं ब्राह्मणवैश्यविषयम्। प्रजापालनार्थं क्षत्रियस्य वचनान्तरेणैव शस्त्रग्रहणञ्च प्राप्तत्वादित्यभिसन्धायैव बौधायन आह "ब्राह्मणार्थे गवार्थे च धर्मानां वापि सङ्गरे। हतो यातां विप्रविशौ शस्त्रं धर्मव्यतिक्रमे" इति। यत्तु "परीत्राणार्थमपि ब्राह्मण आयुधमादद्दीत" इत्यापस्तम्बवचनम्। यच्च बौधायनवचनम् "हास्यार्थमपि ब्राह्मण आयुधं नादद्दीतेति" तदुभयमपि धर्मोपरोधादिभिन्नविषयम्। साहसस्तेयस्य क्रोधलोभजत्वमाह बृहस्पतिः "साहसं साहसस्तेयं श्रूयतां क्रोधलोभजम्" इति। स्त्रीसंग्रहणाख्यसाहसस्वरूपमाह स एव "अनिच्छन्त्या यत् क्रियते सम्मोहात्प्रमत्तया। प्रलपन्त्या वा रहसि बलात्कारकृतन्तु तत्" इति। अनिच्छन्त्या परपुरुषेण वर्त्तेति शेषः। अनिच्छन्त्या यानि चिह्नानि तस्याः कर्त्तव्यं राजकृत्यं चाह संवर्त्तः "नेच्छन्त्या यानि चिह्नानि बलात्कारकृतानि च। परपुंसः प्रसङ्गेषु नारीणान्तानि दृश्यतः। नखदन्तक्षतस्तामासक्तचक्षुरबोधिता। सद्यो निश्वासिता नारी बलात्कारेण दूषिता। उच्चैर्विक्रोशयन्ती च रुदन्ती लोकसन्निधौ। तस्य नामवदन्ती च यथाकालेन दूषिता। शोचेदेवंविधैर्लिङ्गैर्व्यालक्षतपयोधरा। चिह्नाचक्षुरकेशैश्च व्याकुलीकृतलोचना। राज्ञा सभ्यैः सभां नीत्वा स्वयमन्विष्य तत्त्वतः। यद् ब्रूयात् सहजं तत्र तत् कर्त्तव्यं प्रयत्नतः। विवादे साक्षिणामत्र प्रकुर्वीत परीक्षणम्। प्रार्थनादभिशस्तस्य न दिव्यं दातुमर्हति" इति। अत्र दण्डमाह मनुः "सहसं ब्राह्मणो दद्याद्दण्डं विप्रां गुप्तां बलाद्व्रजन्" इति। गुप्तां अनिच्छया रक्षिताम्। क्षत्रियादिवर्णविषये दण्डमाह बृहस्पतिः "बहवो